

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНИХ ТА ІДЕОЛОГІЧНИХ МОТИВІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АБДУЛ ГАМІДА II І МОЛОДОТУРКІВ

Мальований Олександр Олександрович

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та археології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ
e-mail: o.o.malovanyi@npu.edu.ua
<http://orcid.org/0009-0005-1421-7731>

Коваленко Тетяна Олександрівна

студентка бакалаврату,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ
e-mail: 21if.t.kovalenko@std.npu.edu.ua

***Анотація.** У статті здійснено порівняльний аналіз політичних та ідеологічних мотивів зовнішньої політики султана Абдул Гаміда II та Молодотурків. Розглянуто вплив ісламістської орієнтації султана на його дипломатичні стратегії, зокрема прагнення до зміцнення ролі халіфату в мусульманському світі. У свою чергу, проаналізовано секулярні та націоналістичні пріоритети зовнішньої політики Молодотурків, їх прагнення до модернізації імперії та зближення з європейськими державами. Акцентовано увагу на трансформації зовнішньополітичних пріоритетів Османської імперії в умовах кризи її державності наприкінці XIX – на початку XX століття.*

***Ключові слова:** Абдул Гамід II, Молодотурки, Османська імперія, зовнішня політика, ісламизм, пантюркізм, націоналізм, халіфат, дипломатія, модернізація.*

Постановка проблеми. Період правління Абдул-Гаміда II (1876 – 1909) та епоха молодотурків (1908 – 1918) стали ключовими в історії Османської імперії, оскільки саме тоді імперія активно взаємодіяла з європейськими державами, проводила внутрішні реформи та переживала політичні потрясіння, які вплинули на її майбутнє. Важливо дослідити зовнішньополітичні стратегії Абдул-Гаміда II, який намагався зберегти імперію в умовах зовнішнього тиску та внутрішніх проблем, щоб зрозуміти геополітичні реалії того часу. За словами М. Бардакчі, Абдул-Гамід II вправно використовував протиріччя між великими державами для збереження імперії.

Аналіз діяльності молодотурків, які прагнули модернізувати імперію, але їхні рішення призвели до її розпаду, має важливе значення для розуміння причин цього розпаду. Молодотурки, коаліція реформаторських груп, здійснили революцію проти султана Абдул-Гаміда II, встановивши конституційне правління. Однак їхня зовнішня політика, особливо вступ у Першу світову війну на боці Центральних держав, стала фатальною для імперії.

Дослідження зовнішньої політики Османської імперії в цей період дає змогу визначити особливості формування турецької національної ідентичності та її вплив на сучасну політику Туреччини. Молодотурки сприяли модернізації імперії та поширенню турецького націоналізму, проводячи адміністративні реформи, індустріалізацію, секуляризацію та розвиваючи освіту.

Актуальність теми полягає в необхідності аналізу економічної складової зовнішньої політики Османської імперії. Економічне підкорення імперії європейськими державами, питання концесій та іноземного капіталу суттєво вплинули на її політичну та економічну залежність. Абдул-Гамід II відхилив пропозицію Теодора Герцля щодо виплати значної частини османського боргу в обмін на дозвіл сіоністам оселитися в Палестині.

Вивчення відносин між Османською імперією та іншими країнами, такими як Росія, Велика Британія та Німеччина, необхідне для розуміння балансу сил у тогочасній Європі. Абдул-Гамід II намагався використовувати протиріччя між великими державами для збереження територіальної цілісності Османської імперії.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз зовнішньої політики Османської імперії в період правління Абдул-Гаміда II та епохи молодотурків, виявлення її основних напрямів, особливостей та впливу на внутрішньополітичні процеси та міжнародні відносини

Історіографічний огляд. Дослідження, присвячені модернізаційним процесам та політичним трансформаціям в Османській імперії, охоплюють широкий спектр тем. У підручнику Ладиченко, Осмолівського та Мальваного (2022) подано загальний історичний контекст реформ у Османській імперії, зокрема політичні та соціальні зміни наприкінці XIX – початку XX століття. Публікація «Спроби модернізації Османської імперії» на сайті «Історик» аналізує ключові ініціативи з оновлення державного управління, армії та економіки. У статті Дідюра (2015) досліджується вплив панславізму та пантюркізму як інструментів асиміляційної політики імперії, що дозволяє краще зрозуміти ідеологічні аспекти османських реформ. Дослідження Чернікова (2009) висвітлює Молодотурецьку революцію 1908 року, розглядаючи її як переломний момент в історії імперії. Окремі праці присвячені діяльності визначних османських правителів та політичних діячів. Зокрема, Тортіка (2021) досліджує роль О. Л. Парвуса у формуванні лівих політичних сил імперії напередодні Першої світової війни. Важливим джерелом щодо політики султана Абдула Гаміда II є стаття Afyoncu (2018), яка характеризує його як візонера, що намагався зберегти імперію. У міжнародних дослідженнях, зокрема роботах Давісона (1963) та Зюрхера (2019), розглядаються реформаторські зусилля османської влади та особливості управління імперією під час Першої світової війни. Важливим аспектом є питання геостратегії Туреччини, розглянуте в роботах Чумака (2023) та Узун (2016), які досліджують вплив пантюркізму на політичний розвиток країни. Таким чином, зазначені праці дозволяють отримати комплексне уявлення про модернізаційні процеси, ідеологічні рухи та політичну динаміку Османської імперії наприкінці XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Зовнішня політика Османської імперії наприкінці XIX – початку XX століть перебувала під суттєвим впливом політичних та ідеологічних мотивів двох ключових сил: режиму Абдул-Гаміда II та руху молодотурків. Абдул-Гамід II, правлячи з 1876 по 1909 рік, проводив авторитарну

політику, спрямовану на збереження влади та територіальної цілісності імперії перед лицем зростаючого зовнішнього тиску. Його ідеологія панісламізму мала на меті консолідацію мусульманських народів під владою султана як халіфа, що стало ключовим елементом його зовнішньої політики.

Політичні та ідеологічні мотиви зовнішньої політики Абдул-Гаміда II і молодотурків мали суттєві відмінності, що відображали їхні різні підходи до управління Османською імперією та її місця у світі. Спираючись на проведений раніше аналіз наукових джерел щодо особливостей розвитку Османської імперії в ці два періоди, особливості ведення зовнішньої та внутрішньої політики, спробуємо провести порівняльний аналіз правління Абдул-Гаміда II та молодотурків, зокрема у веденні зовнішньої політики.

Абдул-Гамід II, який правив з 1876 по 1909 рік, проводив зовнішню політику, спрямовану на збереження цілісності імперії та протидію зростанню впливу європейських держав. Основним ідеологічним мотивом його політики був панісламізм, який передбачав об'єднання мусульманських народів під керівництвом Османської імперії. Ця ідеологія мала на меті зміцнити позиції імперії як центру ісламського світу та протистояти європейському колоніальному розширенню [Representations of the Ottoman Empire in the West]. Внутрішня політика Абдул-Гаміда II була характеризована встановленням авторитарного режиму, відомого як «Зулюм» (тиранія). Цей режим включав репресії проти опозиційних сил, посилення цензури та поліцейського нагляду, а також погроми проти немусульманського населення, зокрема вірменських громад. Незважаючи на ці заходи, султан не зміг повністю зупинити поширення ліберальних ідей та націоналістичних рухів у різних регіонах імперії.

Молодотурки, які прийшли до влади після революції 1908 року, вирізнялися своєю ідеологічною основою, що формувалася під впливом ідей Великої Французької революції та просвітництва. Вони прагнули модернізувати Османську імперію за європейським зразком, зокрема через впровадження демократичних реформ, секуляризацію суспільства та зміцнення національної ідентичності. Революція стала реакцією на деспотичний режим султана Абдул-Гаміда II, який обмежував політичні свободи та сприяв перетворенню імперії на напівколонію великих держав. Молодотурки бачили своє завдання у відновленні конституції 1876 року, яка мала стати основою для створення сучасної держави [Stoddard, 1917, с. 20-22].

Одним із ключових елементів їхньої політики стала боротьба за ліквідацію економічної залежності Османської імперії від європейських країн. Вони прагнули створити умови для розвитку національного капіталу та зменшити вплив іноземних інвесторів. У цьому контексті важливу роль відігравали реформи в адміністративній системі, які мали забезпечити ефективне управління та прозорість у фінансових справах. Молодотурки також спробували реформувати армію, залучаючи до цього іноземних експертів, зокрема з Німеччини, що стало важливим кроком у зміцненні обороноздатності країни.

Водночас молодотурецький рух не був однорідним: серед його учасників існували розбіжності щодо національного питання. Частина молодотурків підтримувала ідею османізму – збереження імперії як багатонаціональної держави, де всі народи мали б рівні права. Інша група наполягала на децентралізації та

визнанні автономії за нетурецькими народами. Ці суперечності вплинули на непослідовність їхньої політики, що врешті-решт призвело до посилення етнічних конфліктів і загострення внутрішніх проблем.

Попри амбітні плани модернізації, молодотурки не змогли повністю реалізувати свої цілі. Їхнє правління тривало до 1918 року, але за цей час вони так і не змогли звільнити країну від європейського економічного засилля та політичної залежності. Військові поразки та внутрішні суперечності підірвали авторитет молодотурецького уряду, а їхня політика залишила неоднозначний спадок в історії Османської імперії.

Зовнішня політика Абдул-Гаміда II була також характеризована спробами протидіяти втраті територій імперії. Він намагався зберегти контроль над Балканами та Північною Африкою, проте ці зусилля були частково невдалими через втручання європейських держав. Наприклад, під час його правління відбулися збройні конфлікти з Болгарією та іншими балканськими країнами, які були підтримані західними державами [Somel, 2003].

Молодотурки, навпаки, мали більш амбітні плани щодо зовнішньої політики. Вони прагнули відновити втрачені території та зміцнити позиції імперії на міжнародній арені. Однак їхні дії були обмежені військовими поразками, зокрема під час італо-турецької війни та Балканських війн, які призвели до подальшої втрати територій.

У період правління Абдул-Гаміда II зовнішня політика була також характеризована жорстким контролем над інформацією та політичними опонентами. Цензура та поліцейський нагляд були засобами, які використовувалися для підтримання порядку та запобігання державним переворотам [Karpat, 2001]. Під час правління Абдул-Гаміда II Німеччина стала одним із ключових союзників Османської імперії. Кайзер Вільгельм II демонстрував прихильність до султана та повагу до ісламу, що стало важливим фактором у зміцненні відносин між двома країнами. Німеччина прагнула здобути свій вихід на Близький Схід і домоглася дозволу на будівництво стратегічної залізниці Берлін – Стамбул – Багдад. Цей союз мав велике значення для подальшої участі Османської імперії у Першій світовій війні та її долі.

Внутрішня політика Абдул-Гаміда II також мала значний вплив на зовнішні відносини. Його режим був відзначений погромами християнського населення, особливо вірменського та грецького, що викликало міжнародну критику. Панісламізм, який підтримував султан, став ідеологічним підґрунтям для його політики, спрямованої на об'єднання мусульманських народів під його керівництвом як халіфа. Однак ця політика не змогла зупинити націоналістичні рухи серед нетурецьких народів імперії та подальший розпад держави.

Молодотурки, хоча й мали певні авторитарні тенденції, проводили більш відкриту зовнішню політику, яка передбачала співпрацю з європейськими державами та участь у міжнародних організаціях. Їхня діяльність була спрямована на інтеграцію Османської імперії у світову спільноту та підвищення її міжнародного авторитету.

Загалом, політичні та ідеологічні мотиви зовнішньої політики Абдул-Гаміда II та молодотурків відображали різні підходи до управління імперією та її місця у світі. Абдул-Гамід II прагнув зберегти традиційні структури влади та протидіяти

європейському впливу, тоді як молодотурки мали на меті модернізацію та інтеграцію імперії у світову спільноту.

Висновки. Порівняльний аналіз зовнішньої політики Абдул-Гаміда II та молодотурків. Основна різниця між політичними підходами Абдул-Гаміда II та молодотурків полягає у виборі стратегій. Абдул-Гамід II ставив на панісламізм та дипломатичне маневрування серед європейських держав, тоді як молодотурки орієнтувалися на секуляризацію, модернізацію та військово-політичну інтеграцію з центральноєвропейськими силами. В результаті політика молодотурків виявилася менш стійкою і сприяла подальшому занепаду імперії.

References

Karpat, K., 2001. *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State*. Oxford. [in English].

Representations of the Ottoman Empire in the West: Abdülhamid II's Portrait in the French Press. [in English].

Somel, S., 2003. *Historical Dictionary of the Ottoman Empire*. Oxford. [in English].

Stoddard, T. L., 1917. "Pan-Turanism". *The American Political Science Review* 11, no. 1, 12-23. [in English].

COMPARATIVE ANALYSIS OF POLITICAL AND IDEOLOGICAL MOTIVES OF FOREIGN POLICY OF ABDUL HAMID II AND THE YOUNG TURKS

Oleksandr Malovanyi

Candidate of Historical Sciences,

Associate professor of the Department of World History and Archeology,

Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

Tetiana Kovalenko

Student,

Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

Abstract. *The article presents a comparative analysis of the political and ideological motives of the foreign policy of Sultan Abdul Hamid II and the Young Turks. The influence of the Sultan's Islamist orientation on his diplomatic strategies, in particular the desire to strengthen the role of the Caliphate in the Muslim world, is examined. In turn, the secular and nationalist priorities of the Young Turks' foreign policy, their desire to modernize the empire and rapprochement with European states are analyzed. Attention is focused on the transformation of the foreign policy priorities of the Ottoman Empire in the conditions of the crisis of its statehood in the late 19th and early 20th centuries.*

Key words: *Abdul Hamid II, Young Turks, Ottoman Empire, foreign policy, Islamism, Pan-Turkism, nationalism, Caliphate, diplomacy, modernization.*